

ARNOLD VAN GENNEP'İN ULUSLARIN KARŞILAŞTIRMALI EL KİTABI YAPITINDA ULUS KAVRAMININ AYIRICI FOLKLORİK SİMGELERİ*

Symboles folkloriques distinctifs de la notion de nation dans Traité comparatif des Nationalités d'Arnold Van Gennep

Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin KASAP**

ÖZ

Öncelikle *Geçiş Ritüelleri ve Fransız Folkloru* adlı yapıtlarıyla akılda kalan etnolog Arnold Van Gennep, *Traité Comparatif des Nationalités* (Ulusların Karşılaştırmalı El kitabı) adlı yapıtıyla giysi, bayrak, görenek, ev, vb. yanında dilbilimsel olgular üzerinden giderek bir ulusun folklorik nitelemesine uyan kimi ayırıcı temel simgelerinin “ulus” kavramını nasıl belirlediğinin bir çözümlemesine girişir. Söz konusu simgeler yalnız birer gösteren olmaktan çıkarak birer gösterge durumuna gelmiş olan, Van Gennep'in anlatımıyla, ulusal sınırların “kartografik” simgeleri, bir ulusun beklentilerinin, üzüncülerinin en kestirmeden anlatım yollarıdır. Ulusallığın dış unsurları olarak kategorize edilen bu gösterge-unsurlar düşünyapısal (ideolojik) bir sürece ve, Schopenhauer'ın tanımladığı biçimiyle, bir ulusun “yaşama istencine” (fr. vouloir-vivre) gönderme yaparlar. Ulus ve ulusallığı birbirinden ayırmaya özen gösteren Van Gennep, kavramı siyasal anlamının dışında gelenek, görenek, giysi, folklor, dil gibi temel toplumsal simgeler üzerinden tanımlamaya çalışır. Anılan simgeler bir bölgede yaşayanların belli ve özgül bir gerçeklik algısına ilişkin temel ipuçları verirler. Savlarını kanıtlamak için başka toplumların yaşama biçimlerine göndermeler yapan, giysi, dilsel olgular, folklor gibi unsurlara anıştırmalar yapan araştırmacı, tarihsel ve psikolojik yaklaşımlardan ayrı, etnograf kimliğine uygun olarak, özel bir tutumu tümüyle dışlamadan, kendi duyarlılığını da araya katarak ulusallığı sorunlaştırır. Onu, hem kimi toplumsal simgeler hem de kendi deneyimlerinden yola çıkarak tanımlar. Bu çalışmada bildik tanımlamaları, kuramları bir yana iterek kendince bir ulus tanımlaması yapan Van Gennep'in *Traité Comparatif des Nationalités*'deki özgüllüğünü göstermeyi amaçlıyoruz. Bunu yaparken, çizgisel bir okumayla, araştırmacının gözünde ulus kavramını etkileyen, konumlandırmaya olanak sağlayan, birer gösterge durumuna gelmiş olan kimi ayırıcı toplumsal simgelerin işlevleri yanında araştırmacının temel savlarını, yaklaşım biçimini, kavrama yüklediği anlamı ve değeri de ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler

Ulus, Arnold Van Gennep, *Ulusların Karşılaştırmalı El Kitabı* (*Traité comparatif des nations*), simge, folklor.

RESUMÉ

Dans son œuvre intitulée *Traité comparatif des nationalités*, l'ethnologue Arnold Van Gennep, qui grâce à ses œuvres *Les Rites de Passage* et *Le Folklore Français* reste gravé dans les mémoires, tente par une analyse détaillée des symboles tels que les costumes, le drapeau, la maison, les mœurs et coutumes ainsi que les phénomènes linguistiques façonnant le concept de “nationalité”, de mettre à jour les points communs et les différences existant entre les nationalités. Les symboles en question, n'étant au départ que de simples signifiants mais par la suite devenant chacun un signifié sont pour Van Gennep des « symboles cartographiques », symboles permettant de définir les frontières nationales et d'identifier le sort des nations. Ces éléments-indicateurs répertoriés comme les motifs extrinsèques du nationalisme font allusion à la fois à un processus idéologique et au « vouloir-vivre » d'une nation précise, comme le définit Schopenhauer. Van Gennep, distinguant diligemment les phénomènes de nation et nationalisme, cherche à donner une définition, non celle politique, au concept de nationalité à partir des principaux symboles sociaux que sont les mœurs et coutumes, les costumes, le folklore et la langue. Les symboles évoqués constituent des indices préliminaires en ce qui concerne la perception d'une réalité spécifique de ses personnes vivant dans une géographie bien distincte. Outre les approches

* Geliş tarihi: 2 Eylül 2018 – Kabul tarihi: 1 Mart 2019

Kasap, Nizamettin. “Arnold Van Gennep'in Ulusların Karşılaştırmalı El Kitabı Yapıtında Ulus Kavramının Ayırıcı Folklorik Simgeleri” *Milli Folklor* 122 (Yaz 2019): 41-49

** Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/ Türkiye, nzkasap@yahoo.fr, ORCID ID: 0000-0003-2088-8804

historiques et psychologiques, Van Gennep, en tant qu'ethnologue sensible au sujet, crée sa propre problématique sur le concept de nationalisme ; et ce, afin de pouvoir élaborer le rôle prépondérant que jouent lesdits symboles sur les « faits de nationalité ». Van Gennep en fait une définition en se référant non seulement à ses recherches sur place, à certains indices sociaux, mais aussi à ses expériences personnelles et sa sensibilité d'ethnographe. Dans cet article nous tenterons de traiter de l'authenticité du *Traité comparatif des nationalités* de Van Gennep qui se tient à distance de toutes théories et définitions magistrales portant sur le sujet. Pour ce faire nous opterons pour une méthode linéaire ; nous chercherons à mettre en exergue les principaux points de vue et l'approche du grand chercheur qu'il est, et à démontrer la fonction qu'exercent les symboles sociaux distinctifs sur la formation des nations, lesquels perçus comme étant des indicateurs représentatifs.

Mots clés

Nationalité, Arnold Van Gennep, *Traité comparatif des nations*, symbole, folklore.

Ulus kavramının değişik tanımlamalarını değişik kuramcıların önermelerinden yola çıkarak anımsatan, eksikliklerini eleştiren Arnold Van Gennep, *Traité Comparatif des Nations* adlı yapıtında kimi psikolojik tanımlamalara gönderme yapmaktan geri durmaz, ancak kavram konusunda, şimdiye kadar yapıldığı gibi, psikolojik ya da duygusal bir tanımlama önermekten de kaçınır. Fransız halk bilimci ulus kavramını toplumsal bir gerçeklik olarak tanımlamaya kalkıştığımızda hem içerik hem de biçimsel olarak karmaşık bir görünümde olduğunu, üstelik söz konusu kavramın zaman ve uzama göre dönüşüme uğradığını, dolayısıyla kavram konusunda yapılacak her türden tanımlamanın belirsizlikten ve karmaşıklıktan kurtulamayacağını belirtir. Kendince başka ölçütler önerir. Kesin tanımlamalar yapma, kavramlar arasında ayrımları açıklıkla ortaya koyma gücünün pek çok başka disiplin için de kaçınılmaz olgulardan biri olduğunu, mit ve efsane, büyü ve din, dil ve diyalekt gibi sıradan kavramların bile birbirine karıştırıldığını vurgulayan etnolog, çalışmasında önce “ulus” kavramının kökenine ve evrimine ilişkin kimi saptamalar yapar, ulusallığı tanımlar. Bi-

linen anlamına göre ulusallık kavramı bir ulusun özellikler toplamına, özgül bir kolektif biçimlenmeye gönderme yapmaktadır. “Ortaklık” düşüncesini vurgulamak amacıyla Johannet'nin önerdiği, ulus ve birliktelik düşüncesini imleyen, iç içe soka “nationalitaire” (ulusbirliktelik) sözcüğünü kullanır (Van Gennep 1995: 16). Yüz yıla yakın bir süre ulus kavramının belli bir doyumlukla tanımlanmamış olmasını ciddi bir eksiklik olarak gören etnolog, kimilerinin ulusallığın kesin tanımlamalarını yapma çabalarını ise yersiz bulur, kimi keskin ayrımları ise kabul etmez. Örneğin, Margall'ın yaptığı gibi, ulusallığın ölçütünün yasalara, dile, ırka bağlanmaması anlayışını eksik bulur (Van Gennep 1995: 17-18). Araştırmacıya göre, Avrupa'da kimi ülkelerin, uzunca bir süre dil, din, ırk olarak ötekilere bağlı yaşamak zorunda olsalar da, zaman içerisinde kendi yönlerini bulma çabaları ulusallığın ölçütünün yasalar yanında dil, ırk, din gibi ölçütlere göre belirlenebilecektir. Çünkü söz konusu unsurlar bireysel ve kolektif olarak ayrımları belirtmek yanında, ulusal bağlılık ölçütleri olarak görülürler. Van Gennep'in gönderme yaptığı araştırmacılardan biri Auerbach olmuştur (Van Gennep 1995:

18-19). Auerbach, aynı unsurlar üzerinden giderek bir ulus tanımlaması yapsa da tanımlamasına psişik bir boyut katar: Ulusallık, kökenleri, dilleri vb. ayrı olsa da aynı yazgıyı paylaşan, aynı yaşamı süren, aynı kurumlarda biçimlenen, aynı geleneklere uyan, aynı ülküyü paylaşan insanların bilinci ve istencini belirtir. Bu tanımlamaya göre öyleyse ulusallık “benzer bir *duygu*”dan başka bir şey değildir. Bir diğer anlatımla, ulusallık somut olmayan bir gerçekliktir. İçkin ve karmaşık bir doğayı açığa vurur. Ulus, bir diğer araştırmacı olan Hauser’in önerdiği tanımlamaya göre, “*ortak bir bilinç durumudur.*” (Van Gennep 1995: 20-21). Benzer tanımlamayı René Johannet de yapar: Ulusallık, “*kökensel bir çekirdeğin çevresinde gelişen bir sürerlilik bilincidir.*” (Van Gennep 1995: 22). Buna karşın her toplumun kökensel çekirdeği, kişiliği kimi etkenlerle (yönetim, basın, okul vb.) zaman içerisinde dönüşüme uğramadan edemez. Van Gennep, R. Johannet’nin ulus kavramını daha çok siyasal bir düzlemde tanımlama girişimini yerer, kendince eksiklerini ortaya koyar. Eleştirilerini Ivanoff’un tanımını konusunda da sürdürür. Ivanoff’a göre ulusallık fiziksel ve törel bir bireyselliğe sahip, ortak gelenekleri ve özelemleri olan insan grubudur. Ulusal kişiliği oluşturan ve sürdüren unsurlar şunlardır: ırk birliği, coğrafi sınırlar, dil, din, siyasal birlik, tarih, gelenekler, yazın, yaşama biçimi, ortak kültürel temsiller; bu unsurlar ne kadar açıksa, düzenlenme biçimleri bütünlük sunuyorsa, o kadar ulus duygusu coşkulu ve güçlüdür

(Van Gennep 1995: 26-27). Fransız etnoloğa göre bu fazla “bilimsel” ve “biçimbilimsel” tanımlamada sıralanan unsurlar gereklidir, bunların listesini çıkarmak yeterli olmaz, aralarındaki kombinezonları da belirtmek gerekir. Sıklıkla yapılan yanlışlardan birisi şudur: Unsurların aralarındaki ilişkiler yeterince belirtilmemektedir, dolayısıyla şu ya da bu unsurun eksik kalması önerilen tanımlamanın da eksik kalmasına neden olmaktadır.

Zangwill ise klasik bir tanımlama önerir: Ona göre ulusallık bir *duygu biçimidir*. Onu ancak psikolojik olarak açıklayabiliriz. Ulusallık bir tür işbirliği yasasıdır. Bu yasaya göre atomlar karşılıklı bir çekim gücüyle birleşir, tek bir parçaya dönüşürler. Bir ortaklık duygusuyla bir arkadaşlık duygusu gelişir. Çekim gücüyle herkes birbiriyle yakınlaşır. Öyleyse ulusallık bir grup ruhunu bildirir. Ortak bir *duygu oluşması* içinse bir “tehlile” olması gerekir. Ulusallığın tam anlamı bir tehlike anında işlerlik kazanır. Bilinç o an coşar... Ulusallığın normal tanımı bir tehlike anında ortaya çıkar (Van Gennep 1995: 28-29). Van Gennep, Zangwill’in yaptığı tanımlamayı, onu kolektif bir psikolojiye indirgemesini sıradan ve klasik bulur. Başka olguların da ortak bilinci devindirebileceğini söyler.

Şu ya da bu kuramcı tarafından önerilen tanımlamaların eksikliklerini ve fazlalıklarını tartıştıktan sonra Van Gennep kendi tutumunu açıklar. Kavramın tanımında göze çarpan eksikliklerin ya da yetersizliklerin zaman ve uzam farklılıklarından

kaynaklandığını ileri sürer. Örneğin, Avrupa'da XVIII. yüzyılda ulusallık kavramı Devlet kavramıyla eşanlamda kullanılmaktadır. Kimileri ise ona "vatan" anlamı yükler, vatanseverlikle ulusallığa aynı anlam yüklenir. Bu dönemde monarşik bir yapı egemendir. Kendi kendini yöneten toplumsal bir öbek ortak duyguyla hareket ettiğinde "ulusallık" nitelemesi geçerliyen, söz konusu toplumsal öbek kendi kendini yönetmek serbestliğine sahip olmadığına "ulusbirliktelik" kavramı öne çıkmaktadır. Örneğin, Dante, bütünleşmiş özgür bir İtalya düşü kurarken ulusbirliktelik taraftarıdır (nationalitaire). *Risorgimento*¹ sırasında ise "ulusalci" olur. İtalyanlarla yan yana iken artık vatanseverdir (Van Gennep 1995: 34).

XIX. yüzyılda ise belli bir gruba aitlik yerine daha çok kişileri bir araya getiren, getirme isteği uyandıran şeyin doğal bir yasa olduğuna inanılır. Bu tanıma göre ulus duygusu her dönemde, o dönemin koşullarına göre belirlenmiştir düşüncesi ortaya çıkar. Van Gennep, ulusallık kavramının tarihsel bakımdan evrimi üzerinde durmak yerine, karşılaştırmalı bir yöntem izleyerek, kimi toplumsal olgular (ritüeller, efsaneler vb.) arasındaki içsel işleyişi, ayrımları gözlemlemeye, bir ulusun temel simgelerini inceleyerek aralarındaki olası bağları ortaya koymaya uğraşır. Amacı, Avrupa'nın olduğu kadar Dünya'nın yazgısı konusunda etkin olan olguları kavramak, özgüllüklerini ortaya çıkarmaktır. Ona göre, ulusallığı en doğru tanımlama yolu budur.

Doyurucu bir tanımlama yapabilmek için anahtar konumda olan, bir toplumun ayırıcı "temel simgeleri"ni belirlemek, "özgüllüklerini" ortaya koymak, birini ötekenden ayıran en çarpıcı imleri ya da göstergeleri, bir etnograf tutumuyla, belirlemek gerekir. Beden resimleri (Avustralya, Kuzey Amerika yerlileri arasında bu pratiğe sıklıkla rastlanır), dövmeler, hacamat işlemleri, bedende açılan kesikler (bu pratik Afrika ülkelerinde oldukça yaygındır) bir kişinin toplumsal bir gruba aitliğini bildiren birkaç ipucu sağlar, kişilerin hangi totem grubuna ait olduğu konusunda bilgilendirir. Kişilerin giysileri, giyinme biçimleri (kimi giysilere siyasal anlamlar yüklediği olur), kulaklarına ya da burunlarına taktıkları takılar vb. tüm kullanımlar ayırıcı simgeler sayılırlar. Yerel ve ulusal kostümler bir değer sorunsalına bağlanarak ulusal bir simge durumuna gelirler. Ayrıca giysiler, bir ulus içinde yerelliği ele veren, "bölgeseelliği" açıklayan özellikler taşırlar. Şunu da ekleyelim, giysiler, ulusallık konusunda ipucu vermek yanında toplumsal olarak belli bir sınıfa aitliği de bildirebilmektedir.

Van Gennep, değişik ulusların giysilerindeki ortak ayırıcı özellikleri çok sayıda ülkeden seçtiği örneklerle, karşılaştırmalı bir görüngüde belirlemeye çalışır. Bunu yaparken giysilerin belirgin özelliklerini yan yana koymakla yetinmez, zamana ve uzama göre uğradıkları dönüşümleri de not eder, giysilerdeki renk seçimlerine yüklenen anlamlar konusunda vurgular yapar. Giysiye yüklenen duygusal-

lık boyutunu işlerken modern devletlerde bayrağın doğuşuna sözü getirir. Bayrak, başlangıçta daha çok savaşçıları belli bir duygu ve istençle bir araya getiren bir “işaret” ya da “levha” olarak kullanılır. Avrupa’da monarşilerin gelişmesiyle kraliyet ordularının işaretleri birer simge olarak kullanılır, halk bu simge çevresinde toplanır. Simge-bayrak için seçilen renklere ulusal anlam(lar) yüklenir. Her devlet, kendi kültürel göndermelerini kullanarak, bayrağa kendi anlamını verir. Törenler ve resmi söylemlerle ortak simgeselliğin yapıcı yanına vurgu yapılır. Özellikle XIX. yüzyıl boyunca her devlet kendi ayırıcı özelliklerini belirlemeye uğraşır (buna karşın, ayırıcı toplumsal gruplardan oluşan ülkelerde bayrak kullanımı konusunda kimi çatışmalar, anlaşmazlıklar gündeme gelir).

Ayrıcı simgesel göstergeler arasında evler ve köyler sayılır. Avrupa kıtasında yaşayan değişik gruplar toplumsal birlikteliklerinin bir göstergesi olarak gördükleri evler yaparlar. Evler belli kurallara göre yapılır, yapılaş biçimleri “kimliklerine” ilişkin bilgileri kapsar. Evlerin yapılaş biçimleri konusunda “kültürel” bir ölçüt ortaya konulur, bir “ahlak” ilkesinden bile söz edilir. Evlerdeki tekbiçimlilik ulusallık sorunsalının küçük bir parçası gibi görülse de özellikle “*her ülkede köylüler mimari geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmaktan geri durmamışlardır.*” (Van Gennep 1995: 59). Evlerin yapılaş biçimleri yanında köylerin kuruluş biçimleri yine kimi ayırıcı, “tipik” özelliklere sahiptir.

Toplumların alışkanlıkları, gelenekleri, törenleri, anma günleri, ritüeller (evlilik, ölüm ritüelleri) vb. yine ulusallık kavramını belirleyen “tipik” özelliklerle karşımıza çıkarlar. Farklı, ayırıcı “ayrıntılar” ulusallık kavramının tanımına katkı sağlarlar. Bir bölgeden ötekine değişebilen ayrıntıların oranının özgüllüğünü ve özgünlüğünü ortaya koyar. Bilim insanları için tanımlama güçlüklerinin ortaya çıkmasının nedeni ayrıntıların bolluğudur. Her toplumsal grup kendi ayırıcı özellikleriyle ortaya çıktığından, nitelendirmeleri yan yana ekleyerek söylersek, her ayrıntı “*yemel ortak görülür ayırıcı bir gösterge değeri*”ne bürünür (Van Gennep 1995: 62). Ayrıntı, ulusal birlikteliğin devingen bir unsuru olur.

Ayrıcı özellik yazı kullanımında da doğal olarak kendini belli eder. Yenidendoğuş boyunca Avrupa’da kullanılan Latince ve Gotik yazı ilk anda ulusallık tanımlamasına uzak gibi görünse de XIX. yüzyılda özellikle Almanya’da gotik yazı kullanımını ulusal anlamda bir ayırıcı gösterge değerine bürünür. Savaş sırasında bu yazıdan vazgeçilmesinin psikolojik olduğu kadar ekonomik ve düşünsel nedenleri sıralanır.

Yazı, başka ülkelerde her dönem ortak bir simge sayılmıştır. Yazı, birlikteliğin, yakınlığın bir simgesi olmuştur. Kimi ülkeler ise (örneğin Rusya) güncel bir yazı kullanırken, eski kilise dilini, yazı biçimini (Glagol Alfabetini) terk etmemiştir. Kimi ülkelerde, orada yaşayan değişik etnik gruplar aralarında çekişmeler, çatışmalar yaşamışlarsa da, ulusal

birliktelik kavramının kökeninde eski dinsel yazı geleneğinin derin izleri bulunmaktadır.

Kısacası, bir ülkenin ya da bölgenin özgül özelliklerini ortaya koyan unsurların başında giysi yanında belli bir dinsel ortaklık düşüncesini kapsayan yazı bulunmaktadır. Yazı, kimi zaman “dokunulmazlık” özelliğiyle karşımıza çıkar. Yahudiler için *Torah*, Müslümanlar için *Kur’an*, başka bir yazı biçimine aktarıldığında anlamından ve kutsallık değerinden çok şey yitireceği inancı ilgili toplumlarda baskındır. Kimi toplumlar yazıya simgesel değerler yüklerler. Kiril yazısı Yunan Ortodoksluğunun, Latince Katolikliğin simgesi olarak görülür. Kimileri ise gotik yazı ile Lütercilik arasında bağ kurar.

Ayrıcı simgeler, göstergeler arasında toplumsal birlikteliği, sürerliliği sağlamaya olanak sağlayan en etkili araç dildir. Başka toplumları keşfe çıkan tüm araştırmacıların ilk gözlemedikleri, gittikleri yerlerde yaşayanların giysileri, fiziksel görünüşleri, siyasal organizasyonları yanında öncelikle konuştukları diller olmuştur. Dil, XIX. yüzyılda ulusal birlikteliğin bir simgesi durumuna gelmiştir. Dilin bir nesilden ötekine bilinçdışı aktarımı anlayışının yerini, dilin evrilişi anlayışı almıştır (kimi dillerin zamanla kaybolduğunu anımsatalım). Dil, sürekli dönüşen bir yapıdır. Yerel ağızlar ulusal ayrışmanın bir etkeni olarak görülmüştür. Bu nedenle Batı’da kimi yönetimler toplumsal olaylar, savaşlar nedeniyle kimi dilleri yasaklama, ortadan kaldırma yoluna gitmekten

geri durmamışlardır. Eski dilleri, ataların konuştuğu dilleri korumanın, yaşatmanın koşulu ise onlar üzerine dilbilgisi kitapları, sözlükler yazmak olmuştur. Dillerin kökenleri, gelişimleri, başka dillerle yakınlıkları bilimsel bir görüngüde incelemeye alınmış, yozlaşmanın önüne geçebilmek için yerel ve evrensel bir literatür oluşturma yoluna gidilmiştir. Buna karşın tek bir dil dayatması yerine dilsel çeşitliliğe olanak tanınmıştır.

Van Gennep dilsel çeşitlilik, dilin evrimi vb. sorunlar yerine konuşucuların dil bilinci ya da ortak tutum üzerinde odaklanır; tutumun normal mi, geleneksel mi, yapay mı, modern mi olup olmadığından çok bir araya toplama “gücünü” anlamaya uğraşır. Ona göre, aralarında yakınlıklar bulunsa da, bir toplumda iki ayrı dilin ya da diyalektin, yerel ağzın yan yanahği bir çatışmaya kapı aralar. Kimi yerlerde, özellikle liman kentlerinde (daha çok Akdeniz bölgesindekiler) çok sayıda dil yan yana gelerek dilsel ve kültürel bir çeşitlilik yaratılır. Ulus ve ulusal birliktelik kavramları buralarda ön plana çıkarılmaz. Ekonomik nedenlerle bir araya gelen, Farklı ırklardan, ülkelerden insanların yan yana yaşadığı yerlerde dilsel çeşitlilik kaçınılmazdır. Aynı dili konuşanların, aynı ülkeden gelenlerin başka bir ülkede belli mahallelerde toplanmaları ise “ortak dil” arayışının bir sonucudur. Ulusal birliktelik düşüncesi hep vardır. Başka ülkelerde giysi, fiziksel görünüm yanında en ayrıcı unsurlardan biri de dildir.

Ulusallığın simgeleri arasında sa-

yılan bir diğer unsur da “sınır”dır: “*Bir ülkenin simgesel değerini bütünüyle kazanabilmesi için nerede bittiğini bilmek gerekir.*” (Van Gennep 1995: 151). Ülkenin sınırları yanında oturanların balık tutacakları, hayvan avlayacakları vb. yerlerin sınırlarını bilmesi bir nesilden ötekine aktarılan bir olgudur. Her ülke, sınırlarını çoğunlukla görülür göstergelerle (sınır, kimi zaman dağ, kimi zaman bir nehirdir) belirler. Sınırlama kimi zaman da konuşulan yöresel dillere göre yapılır (örneğin, Fransa’nın tam ortasından kuzeye doğru gidildiğinde konuşulan *Oïl* dili; alt tarafında konuşulan *Oc* dili bir sınır gibi algılanır). Bu, yazına da yansır: Kuzey daha lirik, Güney daha neşeli bir yazına sahiptir. Sınırın bir ülkede yaşayanlar için çoğu zaman “kutsal” bir değeri vardır. Ulusallık duygusallıkla buluşur. Sınır bir simge durumuna gelir. Eski dönemlerde sınır iki ülkeyi birbirinden ayıran bir çizgi değil, daha çok tarafsız, sürekli oturanların olmadığı, şu ya da bu kültürün temsil edilmediği, komşu halkların üyelerinin serbestçe gidip geldikleri, pazar yerleri kurdukları, hayvanlarını otlattıkları, çatışmanın olmadığı tarafsız bir bölge olarak anlaşılırdı.

Van Gennep, kitabının son aşamasında ulus, ulusallık konusunda başka simgelerden söz eder. Özellikle bir ülkenin kendine seçtiği “isim” ulusallığın özel simgelerinden birisi sayılır. Eğitime başladıkları günden itibaren çocuklara ülkenin tarihi boyunca aldığı isimler, kökenleri, anlamsal dönüşümleri vb. öğretilir. “İnsanlığın başlangıcından bu yana bir grubun

kendine taktığı ad bütünlüğünün en güçlü simgesi olmuştur.” (Van Gennep 1995: 212). Kimi ülkelerde ülkenin ismiyle orada yaşayanların isimleri çakıştırılmıştır (örneğin, Türkiye Türklerindir gibi. Ülkenin ve ülkede yaşayanların farklı etnik yapıda olduğu ülkelerde – örneğin Belçika, İsviçre – bu tanımlama tam karşılığını bulmamaktadır). Bir ülkeye takılan isim ulusal bütünlüğü olduğu kadar siyasal ayrışmayı da gösterebilmektedir.

Kimi ülkelerde ise ulus kavramına bağlanan başka simgeler vardır. Hanedanlık (örneğin Rusya’da Romanof hanedanlığı); İngiltere’de olduğu gibi, Kraliçe; başka ülkelerde Kral; Monarşik yapı her ülkenin kendine özgü bir ulus anlayışı olduğunu; değişik ayırıcı simgeler nedeniyle ulusal bütünlük kavramının tanımını eksiksiz yapmanın alabildiğine güç olduğunu göstermektedir (Van Gennep 1995: 214). Van Gennep, bu güçlüğü vurgu yaptıktan sonra ulusallık kavramının tanımlamasını bir ülkenin kendine özgü içsel unsurlarından, etkenlerinden, simgelerinden yola çıkarak yapmaya koyulur. Bununla da kalmaz, aralarındaki bağları, onları bir araya getiren yasaları, evrimini ortaya koymayı tasarlar (kitabın tasarladığı bölümlerini yazamamıştır).

Buraya kadar söylenenlerden Fransız halk bilimcinin yaklaşımına ilişkin çıkarılabilecek en kestirme sonuç şudur: Ünlü etnolog, ulusallık kavramının psikolojik – ortak bir psikoloji – olmadığını ileri sürer. Ona göre, ulusallık kavramı coğrafi, etnografik, demografik, dilsel olarak da be-

lirlenir. Van Gennep, öncellerinin yaptıklarından ayrı olarak, kavramdan çok kavramın içeriğini irdeler. İçeriğin çoğul olduğunu, bir dizi simgeden oluştuğunu kanıtlamaya uğraşır. Bu nedenle giysi, bayrak, ev, dil gibi simgelere öncelik verir. Bir simge olarak “sınır” kavramının yerine öteki simgelere başlığı altında değinir.

Kısacası, *Geçiş Ritüelleri* ve *Fransız Folkloru* adlı kitaplarıyla akılda daha fazla kalan Van Gennep’in pek fazla bilinmeyen *Traité Comparatif des Nationalités* adlı kitabı, karşılaştırmalı bir görünyeye yerleşerek, bir etnograf kimliğiyle ulus konusunda bir kuram önermeye yöneliktir. Bu kurama göre araştırmacı, uluslararası kavramını bir dizi etnografik bileşen ve toplumsal ritüelle birleştirmeye uğraşır. Ulusal kimliğin yapıcı unsurlarını uluslararasıdaki ayrımları ortaya koymak için inceler. Söz konusu kitapta kuramsal bir tutum benimsese de ulusallık olgusu konusunda kesin tanımlamalar yapmaktan uzaktır. Ulusun özünü arı ırk sorunsalına bağlanan benzeşik bir kültürde, siyasilerin ürettikleri ulusal kimlik üzerinden bulmaya uğraşmaz. Bir etnograf kimliğiyle, ulusun ve ulus olgusunun temel yapıcı unsurlarını betimlemekle yetinir. Ulusu, toplumsal bir yapılanma olarak tanımlamaktan yanadır. Ulusallığı modern yaşam biçiminin bir biçimi olarak değerlendiren etnolog, toplumun temel simgelerinin ve etkenlerin doğasını ve gücünü kavramak çabasıdadır. Ulusallık kavramı konusunda öne çıkardığı özellik kavramın koşullara göre sürekli olarak

değişkenlik göstermesi, oluş içerisinde olmasıdır. Ona devingenlik katan değişkenlik özelliğidir.

Öyleyse, Van Gennep, ulus kavramının etnografik bir tanımlamasını yaparken bir toplumu oluşturan üyelerin en sıradan eylemlerini ve toplumsalın spontan (doğal) biçimlerini gözlemler. Ona bakılırsa, siyaset bu doğallığı tersine çevirmekten başka işe yaramaz. Van Gennep, ulusallığı, topluma yeterince açıklanmayan (dayatılan) bütünlük kavramına bir tepki çerçevesinde tanımlamaya uğraşır. Ulus olgusu siyasal bir otoritenin baskısıyla bir ulusallık bilincini doğurmuştur. Oysa araştırmacı, ulusların yaşamasının belli bir değişkenliğe, oynaklığa bağlı olduğunu savunur. Ulus kavramını doğru anlayabilmek için bir toplumdaki tüm bitişirici ve ayırıcı güçleri belirlemek ve çözümlmek gerekir. Ulusallık kavramının belli sınırlara indirgenip eksiksiz bir biçimde tanımlamanın güçlüğüne, hatta olanaksızlığının nedeni budur. Çalışmasında ulusallığı “bir ulus duygusu”na indirgeyerek tanımlama çabalarına karşı çıkar. “Duygu” üzerinde bir tanımlamayı bilimsel ya da morfolojik bulmaz. Oysa etnolojik bir morfolojik yaklaşımda ulusallık ve ulus duygusuna eşlik eden unsurların (dil, din, yazın, yaşama biçimleri, gelenek, tarih vb.) dikkate alınması gerekir. Toplumun devingenliği ancak böylelikle ortaya konulabilecektir.

Van Gennep, benimsediği karşılaştırmalı yöntemle, şimdiye kadar birbirlerinden ayrı, kopuk bir biçimde ele alınan olguları, fenomenleri ya-

kınlaştırır, içsel işleyişleri arasında ayrımlar yapar. Ulusu belirleyen ve oluşturan simgeleri, temsilleri, ulusallık birimlerini belirler. *Geçiş Ritüelleri* adlı kitabındaki tutumuna uygun olarak toplumu canlı bir organizma olarak düşünerek kullanımları içerisinde topluma biçim veren etkenler üzerinde durur. Kimliği tekbiçimliliğe indirgeyecek durağan bir yol izlemekten kaçınır. Ona göre iki toplum arasında ortak olan şey aynı içeriği paylaşması değildir yalnızca, bir toplumdaki ötekine işleyen süreç, aşamalarıdır. Toplumsal kimliğin tek bir unsura (örneğin, dine) indirgenmesini kabul etmez. Görünüşe göre, günümüzde din faktörünün yerini daha çok ekonomi, iş almıştır. Öyleyse, kolektif dayanışmanın yeni, özel biçimi iştir. Din faktörü temel bir ölçüt olmaktan çıkmıştır. Ancak şuna da vurgu yapmaktan geri durmaz: Ulusallık tanımlaması yalnızca iş faktörüne de indirgenmemelidir. Din gibi iş, aşılmaz engellerin (örneğin, toplumsal sınıf ayrımı) oluşmasına engel olamamıştır. Ulusallık kavramı hepsini (tüm toplumsal simgeleri) kapsar. Dolayısıyla Van Gennep onu devingen bir kavram olarak tanımlar. *Traité Comparatif des Nationalités*, ulusallık kavramına etki eden içsel unsurları çözümleyerek söz konusu unsurların oluşum biçimlerini ve evrilişlerini inceleyen bir yapıttır.

NOTLAR

- 1 Bu sözcük, İtalyancada diriliş, yeniden doğuş ya da birleşme anlamını taşımaktadır. *Risorgimento* on dokuzuncu yüzyılda İtalya yarımadasındaki devletlerin birçoğunu toplayıp, İtalya Krallığı adı altında birleştirmeyi amaçlayan politik ve sosyal bir harekettir.

KAYNAKLAR

- Aktulum, Kubilay. "Folklorun Bilimselleştirilmesi Arayışının Bir Prototipi Olarak Arnold Van Gennep'in Le Folklore français (Fransız Folkloru) Adlı Yapıtını Yeniden Okumak". *Millî Folklor* 110 (Yaz 2016): 5-16.
- Baudouy, M.A. ve Moussay R.. *Civilisation Contemporaine. Aspects et problèmes*. Paris: Hatier, 1976.
- Belmont, Nicole. *Arnold Van Gennep, Le créateur de l'ethnologie française*. Paris: Payot, 1974.
- Fabre, Daniel. "Le manuel de folklore français d'Arnold Van Gennep" dans *Les lieux de mémoires*, sous la direction de P.Nora". *Les Frances (Vol.3)*, Paris, Gallimard, 1993: 641-675.
- Van Gennep, Arnold. *Mythes et légendes d'Australie. Étude d'ethnographie et de sociologie*. Paris: Guilmoto, 1906.
- Van Gennep, Arnold. *Le Folklore. Croyances et coutumes populaires françaises*. Paris: Stock, 1924.
- . *La Formation des légendes*. Paris: Flammarion, 1910.
- . *Les Rites de passage*. Paris: Nourry, 1909.
- . *Traité comparatif des nationalités T. I: Les éléments extérieurs des nationalités*. Paris: Payot, 1922.
- . *Traité comparatif des nationalités*. Paris: Editions du C.T.H.S., 1995.